

DOI: 10.31866/2616-7948.2(16).2025.345611
УДК 655.11:37-053.6(437.4-
11):[303.643.3:070(438)"1872"

Учнівство та професійна підготовка друкарів у Східній Галичині: за матеріалами газети «Czcionka» (1872)

Олег ГОНЧАР
асп.

Інститут поліграфії та
медійних технологій

Національний університет
«Львівська політехніка»

вул. Під Голоском, 19, 79061,
Львів, Україна

alegka83@ukr.net

ORCID 0009-0004-8660-5437

© Гончар О., 2025

Мета статті – виявити умови, норми та суперечності учнівства в друкарській справі Східної Галичини XIX ст. на основі матеріалів газети «Czcionka» за 1872 рік. У роботі використано історико-аналітичний, джерелознавчий методи і контент-аналіз для вивчення публікацій газети «Czcionka» щодо учнівства, освіти та умов праці молоді в друкарській галузі. Порівняльно-історичний підхід дав змогу зіставити практики різних міст у межах австро-угорського простору. Уперше здійснено цілісний аналіз уявлень про учнівство та професійну підготовку в друкарській справі Східної Галичини на основі матеріалів польськомовної профспілкової газети «Czcionka» (1872). Виявлено нормативні моделі професійного вишколу, вимоги до учнів, а також типові порушення й практики експлуатації молоді, які фіксувалися всередині самої друкарської спільноти. Стаття вводить до наукового обігу маловідомі джерела профспілкової публіцистики, що дає змогу уточнити соціальні уявлення про працю, освіту й етику взаємин у фаховому середовищі другої половини XIX ст. Аналіз матеріалів газети «Czcionka» за 1872 рік засвідчив високий рівень уваги друкарської спільноти до питань учнівства, професійного вишколу та морально-етичної поведінки в колективі. Попри існування офіційно затверджених «Приписів для учнів», освітній процес часто супроводжувався порушеннями: приймалися надто юні кандидати без належної підготовки; тривалість робочого дня перевищувала допустимі межі, а підприємці нерідко зловживали учнівською працею з економічною вигодою. У публіцистиці «Czcionka» простежується чітке прагнення до професіоналізації друкарської справи, підвищення освітнього рівня молоді та дотримання соціальної справедливості в стосунках між працедавцями, колегами й учнями. Стаття також засвідчує, що дискусії навколо навчання, оплати, гідних та умов праці були частиною ширшого процесу формування фахової ідентичності та саморефлексії типографського середовища в другій половині XIX ст.

Ключові слова: преса, Східна Галичина, професійні спілки, історія, культурно-просвітницька діяльність, бібліотеки, місцеве самоврядування.

APPRENTICESHIP AND PROFESSIONAL TRAINING OF PRINTERS IN EASTERN GALICIA: ON MATERIALS OF THE NEWSPAPER “CZCIONKA” (1872)

Oleh HONCHAR

PhD Student

Institute of Printing and Media Technologies

Lviv Polytechnic National University

Pid Holoskom Str., 19, 79061, Lviv, Ukraine

alegka83@ukr.net

ORCID 0009-0004-8660-5437

The aim of the article is to identify conditions, norms and contradictions of apprenticeship in the printing industry of the 19th-century Eastern Galicia, based on materials from the newspaper “Czcionka” published in 1872. The study applies historical-analytical and source-based methods, as well as a content analysis in order to research publications of “Czcionka” newspaper concerning apprenticeship, education and working conditions of youth in the printing sector. A comparative-historical approach is used to contrast practices of different cities within the Austro-Hungarian space. For the first time, a comprehensive analysis is conducted concerning perceptions of apprenticeship and professional training in the printing industry of Eastern Galicia, based on materials from the Polish-language trade union newspaper “Czcionka” (1872). This study identifies normative models of professional training, requirements for apprentices, as well as common violations and exploitative practices toward youth, as documented within the printing community itself. The article introduces little-known sources of trade union journalism into academic discourse, which allows for a more precise understanding of the social concept of labour, education and ethics of relationships in the second half of the 19th century. The analysis of “Czcionka” materials from 1872 reveals a high level of interest within the printing community to issues of apprenticeship, professional training, moral and ethical behaviour in the team. Despite the existence of officially approved “Regulations for Apprentices”, the educational process was often accompanied by violations: too young candidates without any proper preparation were accepted; working hours regularly exceeded legal limits, and employers frequently exploited apprentice labour for economic gain. The journalism of “Czcionka” reflects a vivid aspiration toward the professionalisation of the printing trade, the improvement of young workers’ educational standards and the pursuit of social justice in relations between employers, colleagues and apprentices. This article also demonstrates that discussions around studying, payment, hygiene and working conditions were a part of a broader process of shaping professional identity and self-reflection of the typographic sphere in second half of the 19th century.

Keywords: press, Eastern Galicia, trade unions, history, cultural and educational activity, libraries, local self-government.

Актуальність проблеми

У другій половині XIX ст. друкарська справа в Центрально-Східній Європі переживала період професійного структурування, технічного оновлення та зростання соціальної ваги поліграфічної продукції. У цьому контексті постало питання про системну підготовку кадрів, зокрема, про організацію учнівства, визначення кваліфікаційних вимог і етичних стандартів у взаєминах між працедавцями, працівниками й учнями. Актуальність цієї теми зумовлена тим, що початкова професійна освіта та регламентація учнівської праці в друкарнях відображають не лише технологічні та виробничі аспекти, а й ширші соціальні уявлення про працю, моральність, дисципліну й відповідальність.

Попри зростання зацікавлення історією поліграфії та професійного руху, проблема учнівства як складника типографської культури залишається малодослідженою. Особливо це стосується джерельної бази, яка відображає уявлення самих представників фахового середовища про вимоги до майбутніх працівників. У цьому контексті цінним джерелом є польськомовна профспілкова газета «Czcionka» (з польської – *шрифт*) що видавалася у Львові в 1872–1875 роках і репрезентувала позицію друкарської спільноти Галичини.

Проблема, що розглядається в статті, стосується співвідношення між задекларованими принципами учнівської підготовки й фактичними практиками її реалізації, а також механізмами соціального контролю, критики та саморегуляції, які функціонували в друкарському середовищі. Дослідження має на меті не лише історичну реконструкцію норм і реалій учнівства, а й з'ясування їхнього місця в ширшій системі професійної ідентичності та соціального структурування праці у XIX ст.

Стан вивчення проблеми

Проблематика учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині XIX ст. так само, як і дослідження газети «Czcionka», дотепер не представлена в українській історіографії. Є певна спроба з'ясування історії професійних спілок. Так І. Берест (2017b; 2018), І. Берест, С. та О. Гончар (Berest et al., 2024) подають послідовно дослідження професійних спілок. Схожу позицію займає Р. Берест (1995). Автор осмислює матеріали історії професійних спілок від їхнього виникнення до 1939 р. У 2020 р. з'явилася стаття, у якій уже було більше конкретики, але стосовно профспілкового товариства лікарів (Берест та ін., 2020). Також є дослідження профспілкової преси. Зокрема, І. Берест (2017a), І. Берест та О. Гончар (2025) і С. та О. Гончар (2023), написали низку статей оглядового змісту про польську пресу XIX ст., де переважають оглядові підходи, зосереджені на організаційних структурах і загальносоціальних функціях профспілок, без глибокого аналізу публіцистичного дискурсу, гендерного контексту чи внутрішньо професійних конфліктів.

Аналогічний стан у польській науковій традиції учнівства та професійної підготовки друкарів у Східній Галичині, зокрема газети «Czcionka», як цінного джерела соціального і професійного дискурсу, ще не став предметом окремого міждисциплінарного дослідження. Заслугує на увагу стаття дослідниці Г. Тадеусевич (Tadeusiewicz, 1979), де авторка аналізує польську профспілкову пресу друкарів.

Загальноєвропейські праці, присвячені учнівству та професійній підготовці друкарів у XIX ст. (зокрема, праці про фабричну зайнятість у Франції, Німеччині, Великій Британії), здебільшого не висвітлюють поліграфію як окрему професійну галузь або не мають джерельної бази з території Австро-Угорської монархії. Дослідження ідей праці (Міл, 2001) (Джона Стюарта Міла «Поневолення жінок») є важливим філософським тлом, однак потребують локалізованої джерельної конкретизації.

Отже, у сучасній науці спостерігається дефіцит спеціальних досліджень, присвячених вивченню ставлення до учнівської праці в друкарській галузі на основі профспілкової преси. Саме тому джерельний аналіз публікацій газети «Czcionka» 1872 року дає змогу з'ясувати унікальні уявлення, практики та соціальні реакції друкарської спільноти на спроби залучення учнів до фаху.

Завдання статті

Мета статті – виявити особливості учнівства та професійної підготовки молоді в друкарській галузі Східної Галичини у XIX ст. на основі публікацій польськомовної профспілкової газети «Czcionka» за 1872 р. Аналізуючи тексти видання, автор ставить за завдання з'ясувати, як друкарська спільнота розуміла завдання професійного вишколу, які норми та приписи формулювалися для учнів, якими були соціальні та освітні вимоги до кандидатів, а також які порушення і зловживання в процесі навчання викликали полеміку всередині фахового середовища. У центрі уваги – співвідношення між формалізованими інструкціями й реальними практиками, критика експлуатації підліткової праці, роль товариств та освітніх ініціатив у формуванні типографської молоді.

У дослідженні застосовано історико-аналітичний метод для вивчення соціального та професійного контексту функціонування друкарських закладів у Східній Галичині другої половини XIX ст. Джерелознавчий метод використано для критичного аналізу матеріалів газети «Czcionka» як специфічного фахового друкованого органу, що репрезентував позицію професійної спільноти. Контент-аналіз публіцистичних текстів сприяв виявленню ключових мотивів, термінологічних конструкцій, нормативних моделей і дискурсивних опозицій щодо учнівства, освіти та умов праці молоді в друкарській сфері. Порівняльно-історичний підхід використано для зіставлення локальних практик (Львів, Краків, Брно, Клагенфурт тощо) у межах ширшого австро-угорського контексту.

Виклад основного матеріалу

Важливою справою часопис вважав висвітлення стану справ з підготовкою молодих кадрів для друкарської галузі та різних негараздів, з цим процесом пов'язаних. Відтак учнівству на шпальтах газети «Czcionka» приділено багато уваги. За даними газети, в Австро-Угорській імперії станом на серпень 1872 р. при друкарнях налічувалося 1527 учнів. З них: 1240 учнів шрифтонабирачів, 205 «друкарських» учнів, 82 учні ливарників шрифтів (Zubalewicz, 1872g).

Як свідчить статистична таблиця, уміщена в № 23 за 11 вересня 1872 р., у Галичині в 19-ти проаналізованих друкарнях працювало 106 учнів (в середньому по 5–6 на одну друкарню). Їхній віковий діапазон становив 12–22 роки. Зрозуміло, що не всі вони отримували однакову платню, бо це залежало від рівня професійної підготовки, здібностей та продуктивності праці кожного окремого учня. Праця в друкарні тривала здебільшого 10 год., хоча подекуди й 10,5–11 год. Впадає у вічі в цій таблиці також те, що працею учнів зловживали в небагатьох галицьких друкарнях. Перекіс у співвідношенні «товаришів» та «учнів» бачимо лише в двох львівських друкарнях – «Поремби» (відповідно 2 до 7-ми) та «Маніцького» (2 до 5-ти) (Zubalewicz, 1872g).

«Учнівська» тематика завжди була присутня на засіданнях Загальних Зборів місцевих чи крайових товариств, а також у програмах роботи З'їздів друкарів. З молоддю завжди були певні проблеми, зважаючи на юний вік, тому друкарська спільнота намагалася якось контролювати й регламентувати процес навчання. Так один з найбільш ранніх циркулярів для учнів знаходимо у випуску № 4 за 16 лютого 1872 р., де редакція вважала за потрібне опублікувати «Приписи для учнів», які були прийняті 14 листопада 1871 р. у м. Брно на Зібранні Центрального Союзу моравських друкарів та ливарників шрифтів. Цей документ складався з 8-ми пунктів (тут і далі пер. з пол. – О. Г.):

1. Учень, який приступає до практики, має мати повних 14 років і представити свідоцтво відбутих шкільних наук.

2. Для пересвідчення в фізичних та розумових здібностях учня має той піддатися чотириденній пробі. З цією метою новий учень відданий буде двом, вказаним Товариством, товаришам, які в дотичній галузі працюють, котрі разом з керівником мають сумлінно поставитися до його випробування, після чого він або прийнятий, або віддалений буде.

3. Час учнівської практики встановлюється на 4 роки, але якщо учень запізнюється (з опануванням ремесла – О. Г.), то може бути термін його практики продовжений ще на 3 місяці.

4. Кількість годин щоденної праці є згідно з тарифом та сама, що й для товаришів; у неділю та у святкові дні учні мають бути інспектовані в кожному робочому приміщенні.

5. Учні повинні відвідувати навчальні заняття, організовані Союзом, або ходити до Промислової школи, а відвідуваність у керівника фіксувати.

6. Під час практики учня можна використовувати тільки для праці і тільки за здобутим ним фахом.

7. Виплати учням за роботу мають починатися лише через 3 місяці після проходження практики.

8. Приписи ці входять з дня 1 грудня 1872 р. у життя.

Під час остаточного затвердження цього документа було додано ще один важливий пункт: «втікачі або відраховані з практики учні не мають бути в жодному тутейшому закладі прийняті» (пер. – О. Г.) до праці (Zubalewicz, 1872a). А 4 вересня 1872 р. газета додатково повідомляла, що «у м. Брно прийняли власники двох новозаснованих друкарень Цінник і Приписи для учнів». Однак у «Приписах» просили погодитися на таке коригування пункту II: «Учень має бути відданий під нагляд двом товаришам, які працюють в друкарні; ці товариші разом з керівником повинні сумлінно ставитися і до рішення про прийняття, і до рішення про звільнення учня з друкарні» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872f).

Наприклад, в австрійському м. Грац Загальні збори Товариства друкарів на початку липня 1872 р. ухвалили скласти списки всіх наявних у місті учнів друкарень і подати ці списки до відповідного відділу Товариства «з метою кращого дотримання впроваджених приписів для учнів» (пер. – О. Г.) та контролю за ними (Zubalewicz, 1872c). На швейцарському З'їзді друкарів, що відбувся 11–14 серпня 1872 р., одним із ключових питань також було прийняття «Приписів для учнів» (Zubalewicz, 1872d). 13 листопада «Czcionka» повідомляла, що в австрійському м. Клагенфурт при спробі впровадити «Приписи для учнів» дійшло до «неприємних подій із владою». Хоча автор далі не уточнював деталей перебігу цього конфлікту, як і те, що саме місцеву владу не влаштовувало, наслідком стала заборона діяльності клагенфуртського Товариства друкарів, яке було розпущене (Zubalewicz, 1872j). На знак протесту друкарі розпочали страйк, унаслідок чого 4 грудня дійшли компромісу і «Приписи для учнів» були впроваджені (Zubalewicz, 1872k).

Однак насправді не все так було ідеально, як в інструкціях. Так, у № 4 за 16 лютого 1872 р. вийшла розлога стаття під назвою «Справа учнів друкарського мистецтва» (Zubalewicz, 1872a), а 28 серпня цього ж року її друга частина (Zubalewicz, 1872e). Зокрема, у першій частині зазначалося, що приймання учнів 11–13-ти років є явищем доволі частим; що «немає нічого дивного в тому, що ці хлопці з молодших класів школи не мають потрібних знань, аби їх вишколити на добрих майстрів друкарського мистецтва»; що у них слабка тілобудова, а відтак «не мають достатньо сили, хоча призвичаїлися вже до невпинного стояння при справі або потуг при пресі, не боячись наразити своє здоров'я на

небезпеку» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872a). Причину такого явища автор вбачає в легковажності батьків, «котрі найбільше дбають про те, аби їхні сини найшвидше щось заробляли, не дбаючи про те, чи мають для цього достатній рівень вишколу і відповідні фізичні сили» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872a).

Так, навчаючись на набиральника шрифтів, учень мусить «мати принаймні 14 повних років, мати гарний зір і міцну тілобудову, не кажучи вже про добре знання рідної мови і з граматичного, і з орфографічного боку; також і мови, які у краї є вживані» (пер. – О. Г.); мати елементарні знання з основних шкільних предметів (Zubalewicz, 1872a). Тут видання рекомендує Промислову школу у Львові*, яка «дає учням найкращі можливості для подальшого самовдосконалення, а набутими знаннями вони створять у майбутньому миле середовище і поміж колегами, і в 1 суспільстві» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872a). У другій частині пропонувалося, щоб учні, насамперед, отримали глибоке знання рідної мови, навчилися основам малювання, мали хоча б якийсь мінімум знань з основних гуманітарних галузей. «Наука повинна бути обов'язковою і безкоштовною для всіх учнів!» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872e).

У випуску № 28 за 16 жовтня 1872 р. газета знову порушувала це питання, вважаючи, що ґрунтовне знання національної мови або хоча б її правопису є необхідним для того, хто посвячує себе професії шрифтонабирача. Але при теперішньому стані шкіл у Галичині учень повинен бодай 3 класи гімназії закінчити (Zubalewicz, 1872h).

Робилися в цьому напрямку й практичні кроки. Наприклад, для вдосконалення знання мов запрошувалися для читання лекцій фахівці на громадських засадах. Так 14 березня 1872 р. редакція часопису щиро дякувала «панові докторові Тадеушові Скальковському**», за те що викроїв час і прочитав курс лекцій «Вимова і правопис польської мови» для членів «Поступового Товариства» та учнів. Для цього з дозволу Директора реальних шкіл «пана Хлебовського» було виділене приміщення одного з класів реальної школи (Zubalewicz, 1872b). Лекції могли слухати тільки ті учні, які були зареєстровані при друкарнях і «склали вписову квоту» (тобто сплатили членський внесок – пер. – О. Г.) у ТВПД (Zubalewicz, 1872b).

Траплялося, що до освітнього процесу добровільно, у душі просвітництва, долучалися й студенти. Так, у Познані 20 жовтня 1872 р. студент філософського факультету Ляйпцізького університету Болеслав Рогович прочитав у приміщенні Товариства лекцію для товаришів та

* Офіційна назва: Цісарсько-королівська вища державна промислова школа у Львові (нім. k.k. Staatsgewerbeschule in Lemberg). Ініціатива створення школи була частиною загальноімперської політики Австро-Угорщини щодо розвитку ремісничої й технічної освіти.

** Тадеуш Антоні Скальковський (1845–1909) – доктор права, видатний правознавець, економіст і політичний діяч Галичини кінця XIX – початку XX ст. Його діяльність також охоплювала просвітницькі та громадські проекти. Був соціально активний у багатьох сферах.

учнів на тему «Про міф і релігію». Основні тези з неї редакція газети «Czcionka» вважала за корисне опублікувати. Спочатку подавалася передісторія виникнення міфів та легенд як явища, а далі розглядалися причини появи світових релігій та їхня суспільна роль. «Гроно слухачів наприкінці живими оплесками подякувало панові лекторові за прочитане» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872i).

Колектив друкарень також має брати участь у процесі становлення учня. Всі колеги мають бути прикладом моральності «..., не дозволяти собі ніколи в друкарні в присутності учнів, обслуги чи дівчат примітивні жарти та кпини, бо саме в такому віці є молодь найбільше схильна до навчання не лише доброму, а й злому». У колективі має панувати атмосфера поваги, незавжаючи на чин – «кожен колега має чинити стосовно учнів з гідністю та повагою, тоді отримає у відповідь любов і повагу учнів» (пер. – О. Г.), – доходить висновку автор (Zubalewicz, 1872i).

У випуску № 13 за 3 липня 1872 р. знову читаємо в кореспонденції зі Львова: «розгляньмося по друкарнях: є там учні віком років 11–14-ти, котрі заледве вміючи читати з друкованої книжки, кваліфікуються на набирачів шрифтів». «Перша проба їхньої придатності ще більш менш корисно виглядає, бо до посилань в друкарні швидкість повинна бути ...». Але коли з плином певного часу, вже після випробування такого учня, «здібність його до друкарського ремесла не виявляється в доброму світлі, то замість усунути його, залишають такого під приводом того, що розум ще не розвинений і що майбутнє покаже, чи це рішення не було хибним» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872c).

Далі йдеться про те, що теперішня жалість «колег» лише зашкодить такому учневі в майбутньому, коли через низьку фахову кваліфікацію, «не маючи змоги надовго в одній друкарні затриматися, розпочне мандри з місця на місце, ненавидячи і себе, і інших!» (Zubalewicz, 1872c). «Тому добре би було при прийнятті учнів докладно звертати увагу на рівень освіти, здоров'я, моральність, кмітливість і швидкість зрозуміння» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872c).

У продовження цієї полеміки, у випуску № 21 за 28 серпня (друга частина) читаємо: «не можна припускати, щоби підприємці, особливо у провінційних містах, без прагнення зиску заміняти фахівців недосвідченими хлопцями». Твердження, начебто це була вільна воля молодих хлопців «віддатися друкарській науці, є цілком фальшиве, бо саме підліток чи молодик найлегше дає себе збаламутити». Член друкарської спільноти, який «не достатньо вивчений, має смутне майбутнє перед собою. Чимало підприємців тримають учнів по 5 років тільки для того, щоби набити свої кишені» (пер. – О. Г.). Надалі автор розмірковує над тим, що звільняють їх по завершенні максимального терміну навчання не тому, що вони нічому не навчилися, а через потребу переводити їх у «товариші» й надалі більше платити. Працедавцям вигідніше набра-

ти нових учнів та знову їм платити за мінімумом (Zubalewicz, 1872e). Як вихід, пропонувалося: 1) обмежити кількість учнів; 2) екзаменувати їхні знання і вишкіл у процесі навчання (Zubalewicz, 1872e).

У тому ж випуску газети краківський кореспондент повідомляв, що в Кракові діються щодо учнів схожі речі. «Працедавці приймають учнів без щонайменшого вишколу, залишають їх на самих себе, а відтак працівники з них виходять дуже слабкі». Також дописувач закликав власників друкарень при прийомі звертати увагу на фізичний стан та здоров'я «кандидатів до науки друкарській справі». «Маємо тут на увазі очі й вуха, не кажучи вже про інші, менш видимі частини тіла, для оцінки стану яких потрібна формальна ревізія та лікар». Далі наголошувалося на потребі дотримання елементарної побутової гігієни: «помешкання, де перебуває одночасно багато осіб, мають бути регулярно провітрювані». «Жодна краківська друкарня не має вентиляторів, які особливо в зимову пору робили б велику послугу здоров'ю» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872e).

Розмірковуючи у випуску № 29 за 23 жовтня 1872 р. над проблемою частої захворюваності учнів на легеневі та шлункові хвороби, той же краківський кореспондент писав: «молодий хлопець, працюючи кільканадцять годин щоденно, потребує принаймні більше нормального харчування, ніж старший чоловік, бо в нього швидше відбувається процес травлення». Будучи мізерно винагороджуваним, «маючи незаможних батьків, прагнучи мати ціле взуття і таке-сяке вбрання, мусить ще бути неголодним». Працюючи на виснаження, «за кілька років стає товаришем ...». А ще через кілька «він вже хворий і в дуже молодому віці закінчує своє життя, не досягнувши навіть 30 років (на туберкульоз, як то бачимо з повідомлень за останні кілька років)» (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872i).

Серед причин такого автор статті називає: темні, тісні, вологі, без сонячного світла приміщення друкарень, взимку непровітрювані (що є найбільшим вбивством), без відповідного опалення, є швидше тюремними камерами, ніж місцями для праці (пер. – О. Г.) (Zubalewicz, 1872i).

Висновки

Узагальнення викладених результатів дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Газета «Czcionka» була не лише фаховим виданням, а й майданчиком формування професійної етики і саморефлексії друкарської спільноти, приділяючи особливу увагу питанням учнівства, моральності, справедливості та якості фахової підготовки.

2. Попри наявність офіційних «Приписів для учнів», учнівська праця в Галичині супроводжувалась численними порушеннями, зокрема прийомом до праці надто юних і непідготовлених кандидатів, пере-

вищенням тривалості робочого дня, зловживанням з боку працедавців і відсутністю належної оплати.

3. Друкарські товариства та редакція «Czcionka» активно боролися за підвищення освітнього рівня молоді, рекомендували обов'язкове навчання в промислових школах, знання мов, орфографії, основ гуманітарних дисциплін та навіть організували безкоштовні лекції й освітні ініціативи.

4. Фахове середовище розглядало учнівство як базовий етап формування професійної ідентичності, де важливим був не лише технічний, а й моральний складник, разом із гідним ставленням до молоді, запобіганням насмішкам, недоброзичливості та зневажливому ставленню в колективах.

5. Одним із найгостріших питань стала критика економічної експлуатації учнів, коли працедавці свідомо уникали переведення випускників у розряд фахівців, аби не платити їм належну зарплатню, що викликало полеміку та вимоги до обмеження кількості учнів, проведення регулярної атестації та контролю умов праці.

6. Матеріали «Czcionka» 1872 року дають змогу не лише реконструювати соціально-професійні уявлення про учнівство, а й зафіксувати спроби саморегуляції, формування професійної свідомості та боротьби за гідну працю й освіту в поліграфічному середовищі Східної Галичини другої половини XIX ст.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Берест, І. (2017a). Аналіз львівської профспілкової преси поліграфістів на прикладі часописів «Czcionka» і «Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych». *Грані*, 20(11), 17–21. <https://doi.org/10.15421/1717142>
- Берест, І. (2017b). *Історія професійних спілок України (Східна Галичина 1817–1918 рр.)*. Ліана-М.
- Берест, І. (2018). Діяльність «Товариства взаємної допомоги приватних службовців» Галичини в 1848 році. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки», 27, 51–56. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2018-27-51-56>
- Берест, І., Берест, Р., Пасічник, М., Савчук, Г., & Олійник, М. (2020). Аналіз статуту та першого року діяльності Львівського товариства галицьких лікарів («Towarzystwo lekarzów Galicyjskich»). *Медичні перспективи*, 25(2), 168–176. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206799>
- Берест, І., & Гончар, О. (2025, 22–24 травня). Аналіз основної польської історіографії профспілкового руху в Галичині. В *Інформація, комунікація, суспільство 2025* [Матеріали конференції] (с. 246–247). Видавництво Львівської політехніки.
- Берест, Р. (1995). *Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939)*. Відродження.
- Гончар, С., & Гончар, О. (2023, 22–23 листопада). Загальні проблеми медіакомунікацій на сторінках галицької профспілкової преси XIX століття. В *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* [Матеріали конференції] (Ч. 1, с. 52–53). Харківська державна академія культури.

- Міл, Д. С. (2001). *Про свободу. Роздуми про представницьке врядування. Поневолення жінок* (В. Триліс, Є. Мірошніченко, & В. Єрмоленко, пер.). Видавництво Соломії Павличко «Основи».
- Berest, I., Honchar, S., & Gonchar, O. (2024). Trade Unions of Eastern Galicia during the socio-political processes of the 19th–early 20th centuries. In Štarchoň, P., Fedushko, S., & Gubíniová, K. (Eds), *Data-centric business and applications: Advancements in information and knowledge management* (Vol. 2, pp. 141–164). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_7
- Tadeusiewicz, H. (1979). Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku (Stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 18(2), 25–40.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872a, February 16). *Czcionka*, 4, 4.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872b, March 16). *Czcionka*, 6, 4.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872c, July 3). *Czcionka*, 13, 3.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872d, August 14). *Czcionka*, 19, 2–3.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872e, August 28). *Czcionka*, 21, 1.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872f, September 4). *Czcionka*, 22, 3.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872g, September 11). *Czcionka*, 23, 4.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872h, October 16). *Czcionka*, 28, 2–3.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872i, October 23). *Czcionka*, 29, 1.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872j, November 13). *Czcionka*, 32, 3.
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872k, December 4). *Czcionka*, 35, 3.

REFERENCES

- Berest, I. (2017a). Analiz lvivskoi profspilkovoi presy polihrafistiv na prykladi chasopysiv "Czcionka" i "Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych" [Analysis of Lviv professional press of polygraphics at the example of tales "Czcionka" and "Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych"]. *Grani*, 20(11), 17–21. <https://doi.org/10.15421/1717142> [in Ukrainian].
- Berest, I. (2017b). *Istoriia profesiinykh spilok Ukrainy (Skhidna Halychyna 1817–1918 rr.)* [History of trade unions of Ukraine (Eastern Galicia 1817–1918)]. Liana-M [in Ukrainian].
- Berest, I. (2018). Diialnist "Tovarystva vzaiemnoi dopomohy pryvatnykh sluzhbovtiv" Halychyny v 1848 rotsi [Activity of the "Company of mutual aid of private customers" of Galicia in 1848]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University: Historical Sciences Series*, 27, 51–56. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2018-27-51-56> [in Ukrainian].
- Berest, I., Berest, R., Pasichnyk, M., Savchuk, H., & Oliinyk, M. (2020). Analiz statutu ta pershoho roku diialnosti Lvivskoho tovarystva halytskykh likariv ("Towarzystwo lekarzów Galicyjskich") [Analysis of the statute and the first year of the activities of Lviv Society of Halician Physicians ("Towarzystwo lekarzów Galicyjskich")]. *Medychni perspektyvy*, 25(2), 168–176. <https://doi.org/10.26641/2307-0404.2020.2.206799> [in Ukrainian].
- Berest, I., & Honchar, O. (2025, May 22–24). Analiz osnovnoi polskoi istoriohrafii profspilkovoho rukhu v Halychyni [Analysis of the main Polish historiography of the trade union movement in Galicia]. In *Informatsiia, komunikatsiia, suspilstvo 2025* [Information, Communication, Society 2025] [Conference proceedings] (pp. 246–247). Lviv Polytechnic Publishing House [in Ukrainian].
- Berest, I., Honchar, S., & Gonchar, O. (2024). Trade Unions of Eastern Galicia during the socio-political processes of the 19th–early 20th centuries. In Štarchoň, P., Fedushko, S., & Gubíniová, K. (Eds), *Data-centric business and applications: Advancements in information and knowledge management* (Vol. 2, pp. 141–164). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-59131-0_7 [in English].

- Berest, R. (1995). *Narysy istorii profspilkovoho rukhu v Zakhidnii Ukraini (1817–1939)* [Essays on the history of the trade union movement in Western Ukraine (1817–1939)]. Vidrodzhennia [in Ukrainian].
- Honchar, S., & Honchar, O. (2023, November 22–23). Zahalni problemy mediakomunikatsii na storinkakh halytskoi profspilkovoi presy XIX stolittia [General problems of media communications on the pages of the Galician trade union press of the XIX century]. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini stratehii rozvytku* [Cultural studies and social communications: Innovation strategies of development] [Conference proceedings] (Pt. 1, pp. 52–53). Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].
- Mill, J. S. (2001). *Pro svobodu. Rozdumy pro predstavnytske vriaduvannia. Ponevolennia zhinok* [On liberty. Considerations on representative government. The subjection of women] (V. Trylis, Ye. Miroschnyenko, & V. Yermolenko, Trans.). Osnovy Publishing named after S. Pavlychko [in Ukrainian].
- Tadeusiewicz, H. (1979). Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku (Stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna) [Polish printing periodicals of the 19th century (State of preservation and state of research, bibliographic and typographic characteristics)]. *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 18(2), 25–40 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872a, February 16). *Czcionka*, 4, 4 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872b, March 16). *Czcionka*, 6, 4 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872c, July 3). *Czcionka*, 13, 3 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872d, August 14). *Czcionka*, 19, 2–3 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872e, August 28). *Czcionka*, 21, 1 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872f, September 4). *Czcionka*, 22, 3 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872g, September 11). *Czcionka*, 23, 4 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872h, October 16). *Czcionka*, 28, 2–3 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872i, October 23). *Czcionka*, 29, 1 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872j, November 13). *Czcionka*, 32, 3 [in Polish].
- Zubalewicz, L. (Ed.). (1872k, December 4). *Czcionka*, 35, 3 [in Polish].

Надійшла: 28.07.2025; Прийнято: 26.09.2025;
Статтю вперше опубліковано онлайн: 09.12.2025

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.